

İBNÜ MÜHENNÂ
LÜGATİ
TÜRKÇE KISMI

HAZIRLAYAN:
SAVAŞ KARAGÖZLÜ

KESİT İBNÜ MÜHENNÂ LÜGATİ
SAVAŞ KARAGÖZLÜ

İmtiyaz Sahibi
Sadettin BAYRAK

Editör
Rekin ERTEM

Kapak Tasarımı
Hüseyin ÖZKAN

İç Tasarım
Özlem ÖZKAN

Baskı ve Cilt
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi Yılanlı Ayazma Sokak
No : 8 Örme İşhanı Topkapı/İstanbul
Tel : 0212 493 11 06

Birinci Baskı
Nisan 2018

ISBN: 978-605-9408-78-3

T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 11805

KESİTYAYINLARI

Ankara Caddesi No: 15 Konak Han Kat: 1
Hobyar Mahallesi Cağaloğlu/İstanbul
Tel : 0212 512 56 33 / 0212 511 68 28
Faks : 0212 512 56 63
web : www.kesityayinlari.com
e-mail : kesit@kesityayinlari.com
© KESİT YAYINLARI

Tüm Hakları Saklıdır. Yayınevinin izni olmadan kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.
KESİT YAYINLARI, Karbey Yayıncılık Eğitim ve Dan. Hiz. San. Tic. Ltd. Şti. kuruluşudur.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	7
İŞARETLER.....	9
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	9
KISALTMALAR.....	11
ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	13
GİRİŞ.....	15
A. Tarihçe:.....	15
B. Araplara Yabancı Dil Öğretimi:.....	26
B.1. Araplara Türkçe Öğretimine Yönelik Yazılmış Bazı Eserler:.....	27
B.2. İbnü Mühennâ ve Eserleri.....	33
BİRİNCİ BÖLÜM.....	55
KİTÂB HİLYETÜ'L-İNSÂN VE HELBETÜ'L-LİSÂN.....	55
İKİNCİ BÖLÜM.....	161
TÜRKÇE BÖLÜMÜNÜN DİL ÖZELLİKLERİ.....	161
A. İmlâ Özellikleri:.....	161
A. 1. Ünlülerin yazılışı:.....	161
A. 2. Ünsüzlerin Yazılışı:.....	170
A. 3. Eklerin Yazılışı:.....	175
B. Ses Bilgisi:.....	181
B.1. Ünlüler:.....	181
B.2.Ünsüzler:.....	182
C. Şekil Bilgisi:.....	188
C.1. Çekim Ekleri:.....	188
C. 2. Yapım Ekleri:.....	192
D. Clauson'un İML'nden Sözlüğüne Aldığı Sözcükler.....	202
SONUÇ.....	257
DİZİN.....	267
KAYNAKÇA.....	319
TIPKI BASIM.....	325

KAYNAKÇA

- ALTURK, Gulhan Abedalazız Moh'd Jalal, **Kitābu Bulġatu'l-Muštāk Fī Luġati't-Türk We'l-Kıfçāk Üzerine Dil İncelemesi**, Gazi Üni., Sos. Bil. Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2012.
- ARGUNŞAH, Mustafa, SAĞOL YÜKSEKKAYA Gül den, **Tarihi Türk Lehçeleri: Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri**, Kesit yay. İstanbul 2014.
- ATA, Aysu, **Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezm-Altın Ordu Türkçesi**, Ankara Üni. Yayınları, 1. Basım, Ankara 2014.
- ATALAY, Besim, **Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye**, TDK Yay. İstanbul, 1945.
- _____, **Eş-Şüzûr-üz-Zehebiyye vel-Kıta'l-Ahmediyye fil-Lûgat-it-Türkiyye**, TDK Yay. Üçler Basımevi, İstanbul, 1949.
- _____, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, C. I, TDK Yay., Ankara 1985.
- BARTHOLD, V. V., **Orta Asya Türk Tarihi Dersleri**, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Dağ, Çağlar yay. Ankara 2004.
- BASKAKOV A. N., **Çağdaş Türkçede Kelime Grupları**, Çeviren: Oktay Selim KARACA, Kesit yay. 1. Baskı, İstanbul 2011.
- BİN FARİS, Ebi Hasan Ahmed, **Mu'cem Makayisü'l-Lûgat**, Tahkik ve zapt: Abdüsselam Muhammed Harun, Darü'l-Fikr lit-tiba'a ve'n-neşr ve't-tevzi', C. 1-6, Dımışk 1979.
- CAFEROĞLU Ahmet, **Türk Dili Tarihi I**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- _____, **Türk Dili Tarihi II**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974.
- CLAUSON, Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford: At the Clarendon Press 1972.

- DOERFER, Gerhard, **Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen**, I, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1963.
- _____, **Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen**, II, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1965.
- _____, **Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen**, III, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1967.
- _____, **Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen**, IV, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1975.
- _____, "Woher Stammte Ibn Muhannā?", *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran*, Neue Folge Band 9, Dietrich Reimer Verlag Berlin, 1976, s. 243-251.
- DİHHUDA, Ali Ekber, **Lügatname-i Dihhuda (ber esas huruf alfba) Harf "s"**, Naşir çabi: Sazman Müdiriyyet ve Bername Rizi Keşur, Naşir Dicitali: Merkez Tahkikat Rayane-i Kaimiyye Asfahan.
- EL-EMİN. Muhsinü, **A'yanü'ş-Şi'a**, C. 3, Hasanü'l-Emin, Darü'l-Ma'arif Li'l-Matbu'at, Beyrut 1983.
- EL-HASANİ, İbn'it-Taktaki, **El-Muhtasar fi Ahbar Meşahir'üt-Talibiyye ve'l-E'imme'l-İsna'aşar**, 'Ala'a'ül-Musevi, Darü'l-Kefil Mat. Kerbela, H.1436.
- _____, I, **El-Asili fi Ensabi't-Talibiyyin**, Esseyid Mehdi el-Reca'i, Mektebet Ayetullah el-'Uzma el-Mer'eşi el-Necefi Mat., H. 1318.
- EL-HURİ el-Lübnani, Faris Efendi. **Kenz Lügat**, el-Ma'arif Matbaası, Beyrut 1876.
- EL-HÜSEYİNİ, Taceddin bin Muhammed, **Ğayetu'l-İhtisar fi Ahbarü'l-Büyütati'l-'Alaviyyetü'l-Mahfuzet-i mine'l-Ğubar**, el-Âfâkü'l-'Arabiyye, Kahire 2002.
- EL-ZERKELİ, Hayreddin, **El-A'lâm, Kamus Teracim li-Aşharü'r-Ricalü ve'n-Nisa' mine'l-'Arab ve'l-Müsta'rabin ve'l-Müstaşrikin**, Cilt:7, Darü'l-'İlm Lilmelayin, 15. tab'a, Beyrut-Lübnan 2002.
- Ercilasun, A. Bican, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ yay., Ankara 2011.
- EREN Hasan, "Beiträge zur türkischen Wortforschung", *Körösi Csoma-archivum*, Edited by Gyula Németh, Volume III. 1941-1943, Leiden, E. J. Brill 1967, s. 129-143.
- ERKAN, Mustafa, "İbni Mühennâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 20, Türkiye Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1999, s. 218-219.

- _____ , "Yeni Araştırmalar Işığında İbn Mühennâ", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara 2005/2, s. 77-84.
- ERMERS, Robert, *Arabic Grammars of Turkic*, Leiden, Boston, Köln, Brill 1999.
- EL-RECA'İ, Mehdi *Et-Tezkere fi'l-Ensabi'l-Mutahhare lil-'Allâme en-Nessabe Cemalüddin ebi'l-Fazl Ahmed bin Muhammed bin el-Mühennâ el-Hüseyni el-'Ubeydeli min A'lamü'l Kırnu's-Sabi'*, İ'dad ve Takdim Es-seyyid Mehdi el-Reca'i, Nşr., Mektebet Ayetullah el-'Uzma el-Mer'esi el-Necefi, Sitare-Kum Mat., Kum H. 1421.
- EŞ-ŞEBİBİ, M. Rıza, "Sekâfetuna'l-Lügaviyye fi 'Asri'l-Moğol", Risâletü'l-İslam Darü't-Takrib beyn'l-Mezahib, Kahire 1959, s. 17-22.
- ET-TAHRANİ, Âgâ Büzürg, *ez-Zeri'e ilâ Tesanifü's-Şi'a*, Cilt 2, Darü'l-Azva', Beyrut 1983.
- EZ-ZEHEBİ, Şemseddin, *Tarihü'l-İslam ve Vefiyyatü'l-Meşahirü ve'l-A'lam*, 15. Müccellet, 1. Tab'a, Tahkik: Beşşar 'Avvad Ma'ruf, Darü'l Garbü'l-İslami, Beyrut 2003.
- GABAIN, A. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: AKALIN Mehmet, TDK yay. 5. Baskı, Ankara 2007.
- GOLDEN, Peter B. (Ed), *The King's Diktionary The Rasûlid Hexaglot*, Brill, Leiden – Baston – Kölin 2000.
- GÜL, Bülent, "İbni Mühenna Lügati'nin Türk ve Moğol Dil Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Türkbilig*, S. 19, 2010, s. 87-95.
- _____ - AĞCA, Ferruh, "İbni Mühenna Lügati'nin Tarihi Türk Dili Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2014/1, s. 21-29
- _____ , "İbni Mühenna Lügati'ndeki Moğolca Akrabalık Adları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 224, Ekim 2016, s. 209-217.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Altan Topçi (Moğol Tarihi) Kültür Ajans yay.* Ankara 2008.
- GÜLSEVİN, Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK yay. 3. Baskı, Ankara 2011.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK yay. 4. Baskı, Ankara 2013.
- HACIYEV, Tofiq, *Seyid Əhməd Cəmaləddin ibn Mühənnə. Hilyətül-İnsan və Həlbətül-Lisan*, Bakı Slavyan Universiteti, "Kitap aləmi" Neşriyyat-Poliqrafya Merkezi, Bakı 2008.

- İbni'l-Fuvati, **Mecma'î'l-Adab fi Mu'cemi'l-Alkab**, Muhammedi'l-Kazım, Vizaretü's-Sakafe ve'l-İrşadü'l-İslami, Cilt 1-6, İran, H. 1416.
- İBNÜ MÜHENNÂ, Cemalüddin, **Kitâb Hilyetü'l-İnsân ve Helbetü'l-Lisân**, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Elyazmaları, No. 1202.
- İNAN, Abdülkadir, **"XIII-XVI yüzyıllarda Mısır'da Oğuz, Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri 'Halis Türkçe'" Makaleler ve İncelemeler**, II. Cilt, TTK yay. Ankara 1991, s.82-96.
- KAÇALIN, Mustafa S., **"Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü: Şâmilü'l-Luğa"**, Türk Dilleri Araştırmaları, C. 7, Simurg, Ankara 1997, s. 55-122.
- KAYMAZ, Zeki, **"İbni Mühennâ Lügati Nerede Yazılmıştır?"**, XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri, 11-13 Kasım 2014, Cilt 1, İstanbul 2015, s. 855-860.
- _____, **"İbni Mühennâ Lügati'ndeki Bazı Kelimeler Hakkında"**, Turkic Academy, Altaistics and Turkology, International Scientific-Cultural Journal for Philological, Historical and Art Studies, Astana-Kazakistan, 3, 2013, p. 6-29.
- _____, **"İbni Mühennâ'da Kaç Kelime Var?"**, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, 2014/2, s. 31-46.
- _____, **"İbni Mühenna Lügati'ndeki Kıpçakça Belirtiler"**, Türki Dünyesi: Ruxani Mura Jäne Bugingi Madeniyet, Xalıklaralık Simpozyum Materialdarı, 30 Ekim 2014, Astana/KAZAKİSTAN, s. 31-36.
- _____, **"İbni Mühennâ'da -yUk Eki"**, Yalım Kaya Bitigi, Osman Fikri SERTKAYA Armağanı, Editörler: Hatice Şirin User-Bülent Gül, TKAE Yay., Ankara 2013, s. 405-408.
- _____, **"İbni Mühennâ'nın Sözlükçülük Anlayışı Hakkında Bir İnceleme: Arapça Dışındaki Kelimelerle Düzenlenen Madde Başları Örneği"**, I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, (18-21 Mart 2014) Bildirileri Kitabı, C. II, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Abdureşit Jelil Karluk-Doç. Dr. Hikmet Koraş, Niğde 2014, s. 1543-1549.
- _____, **"Türkçenin Öğretimi Açısından İbni Mühennâ Lügati'nin Yeri"**, VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 16-18 Ekim 2014, I. Cilt, Elazığ 2015, s. 241-248.
- _____, **"Kutadgu Bilig'de Çergüçi/ Çergüle/ ve Çiçe Sözleri Hakkında"**, I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 04-07 Aralık, II. Cilt, Editörler: Prof. Dr. Hatice ŞAHİN-Arş. Gör. İbrahim KARAHANCI, Bursa, 2013, s. 1599-1603.

- KİLİSLİ, Rıfat Bilge, **Kitab Hilyetü'l-İnsan ve Helbetü'l-Lisan, Yahut İbn Mühennâ Lügati, Farisi, Türkçe, Moğolca, Matba'a-i 'Amire, İstanbul 1338-1340.**
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **"Harezmsah Şahları Devrinde Bir Türk Lisancısı 'Muhammed Bin Kays' ve Eseri"**, Türkiyat Mecmuası, , C.2, İst. Devlet Mat. 1928, s. 441-444.
- LESSING, Ferdinand D. **Moğolca – Türkçe Sözlük** 1. Cilt A-N, 2. Cilt O-C(Z), çeviren: Günay KARAAĞAÇ, TDK yay. Ankara 2003.
- Leys Rauf Hasan, **Elmu'cem lil-Kelimat ve'l-Mustalahat el-'Irakiyye, Birleşmiş Arap Emirliği, Dubai 2013.**
- MALOV, S. **"İbni Muhanna o turetskom yazıke"**, Zapiski Kollegii Vostokovedov, Tom III, Leningrad 1928, s. 221-248.
- MELIORANSKIY, P. M. **Arab' filolog' o turetskom' Yazık'**, Sanktpeterburg': Tipografiya imperatorskoy akademi nauk', 1900.
- _____, **Arab' filolog' o mongolskom' Yazık'**, Sanktpeterburg': Tipografiya imperatorskoy akademi nauk', 1903.
- Mucme'ü'l-Lugatü'l-'arabiyye, **Mu'cemü'l-Vasit, Mektebetü's-Şuruk ed-Düveliyye nşr. Kahire 2004.**
- ÖLMEZ, Mehmet, **"Etimoloji Sözlükleri"** KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, S. 6, Akara 1998, s. 175-183.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, **"Moğollar"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1999, s. 225-229.
- POPPE, N. N., çev. Mustafa KAÇALIN, **Mukaddimetü'l-Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü**, TDK Yay. Ankara 2009.
- _____, **Mongols'skii Slovar' Muqaddimat al-Adab, Çast I-II, Moskva-Leningrad 1938.**
- ROUX, Jean –Paul, **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan, Kabalcı yay. İstanbul 2008.**
- SPULER, Bertold, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350**, çev. Cemal Köprülü, 3. Baskı, TTK. yay. Ankara 2011.
- (TAYMAS) Aptullah Battal, **İbnü-Mühennâ Lügati (İstanbul nüshasının türkçe bölümünün endeksidir)**, T. D. T. C. Azasından, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1997.
- TAYMAS, A., EREN, H., **"İbn Mühennâ Lügati Hakkında"**, Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar I, Ankara 1950, s. 127-158.
- TOPARLI, Recep, **Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye**, TDK. yay. Ankara 2003.

- TOPARLI, Recep; ÇÖGENLİ, M. Sadi; YANIK, Nevzat H., **El- Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye**, TDK. yay. Ankara 1999.
- TOPARLI, Recep; VURAL, Hanifi; KARAATLI, Recep, **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay. 3. Baskı, Ankara 2014
- TÜLÜCÜ Süleyman, **“İbni Mühennâ Sözlüğü ve Bu Sözlükte ‘kadın’ ve ‘kadın akrabalık adları’ İçin Kullanılan Sözcükler”**. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 2, 1995, s. 155-165.
- **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara Üni. Basımevi 1993
- YUVALI Abdülkadir, **“Hülâgû”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 18, Türkiye Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1999, s. 473-475.
- _____, **“İlhanlılar (1256-1353) İran’da kurulan bir Moğol Devleti”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 22, Türkiye Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1999, s. 102-105.
- YÜCE, Nuri, **“Mukaddimetü'l-Edeb”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Türkiye Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1999, s. 120-121.